

Engelholms Kjöks Trädgård på Skärfsva

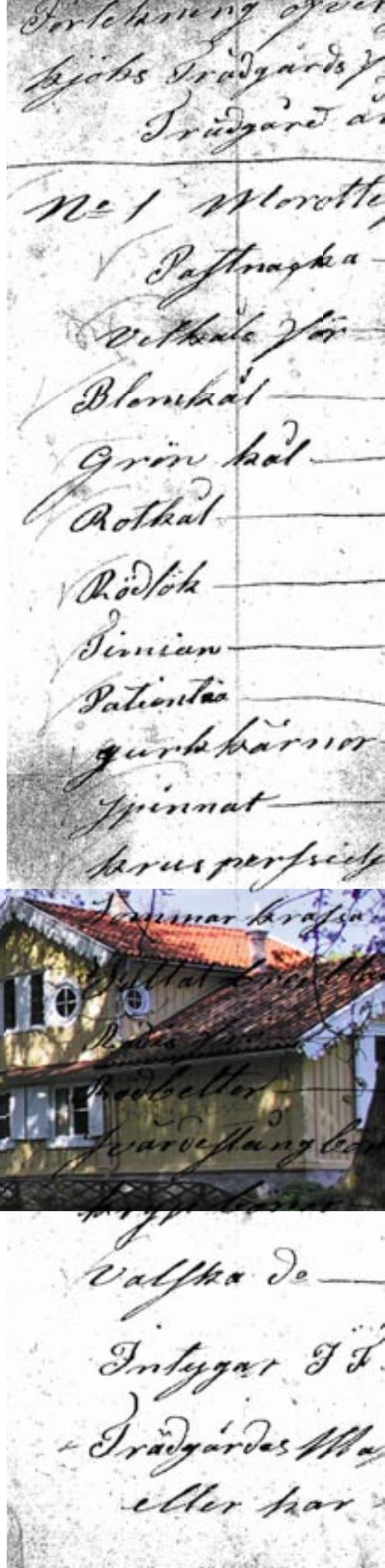
The Engelholm Kitchen Garden at Skärfsva

Av Maria Birgander

5 poängs examensarbete
Examinator: Helena Karlén
SLU
institutionen för växtvetenskap
230 53 Alnarp

oktober, 2002

Sammanfattning

Detta examensarbete är ett förslag till hur man återskapar en köksträdgård från mitten av 1800-talet på Skärfva, beläget väster om Karlskrona i Blekinge skärgård. Skärfva är i första hand känt som varvsamiral Henrik af Chapmans sommarbostad från mitten av 1700-talet.

Första året bör man utrota den rikliga förekomsten av kvickrot och så in en grüngödslingsgröda. Och först andra året föreslår jag att man sätter igång med anläggningen av köksträdgården, indelad i fyra odlingskvarter enligt dåtidens ideal.

Det föreslagna sortimentet är detsamma som finns på den frölista som trädgårdsmästare Engelholm fick kvittera ut år 1834 när han övertog arrendet av Skärfva trädgård.

En kort presentation av varje gröda med odlingsbeskrivning finns att tillgå i detta arbete.

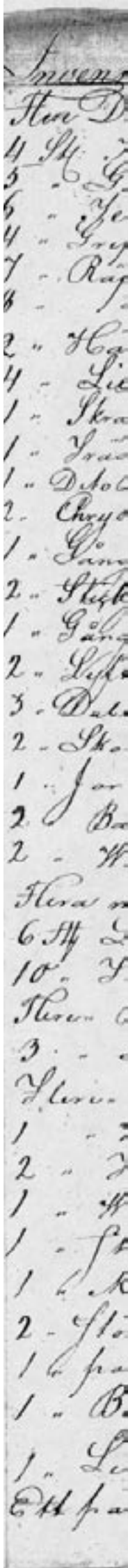
Summary

This thesis suggests how the kitchen garden dating from the mid 19th century at Skärfva can be recreated. Skärfva, located to the west of Karlskrona in the Blekinge archipelago, is renowned as being the summer residence of the famous Admiral af Chapman and dates from the mid 1800's.

The first year involves the expungement of the abundant quick-grass, followed by an implantation of green manure crops. The construction of the kitchen garden can begin in the second year by dividing the ground into four areas for cultivation according to the given measurements.

The suggested assortment of crops is the same as the seed list that gardener Engelholm signed on taking charge of the gardens in 1834.

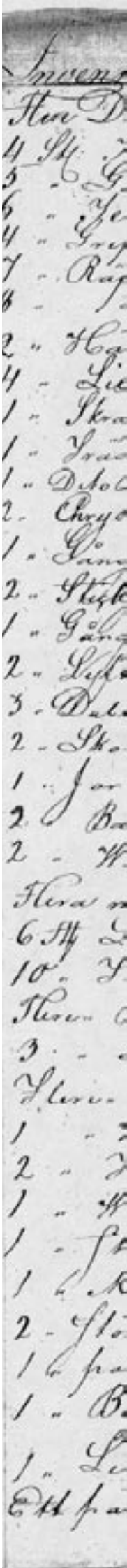
A short presentation of each crop with a description of its cultivation is included latter in this text.

Innehållsförteckning

	sid
Inledning	1
Kålgård-köksträdgård	3
Material och metod	4
Resultat	5
Skärfvas historia	5
Trädgårdsmästare Engelholm	6
Sortimentslista	7
Markberedning	8
Skärfvas köksträdgård	10
Grönsaksfakta	12
Varmbänken	19
Gödsel-kompost	20
Växtskyddsfakta	21
Diskussion	23
Referenser	26
Bilagor	28
Bilaga 1 <i>Arrendekontrakt</i>	28
Bilaga 2 <i>Sortimentslista</i>	35
Bilaga 3 <i>Utdrag ur Anders Lundströms Handbok i Trädgårds-Skötseln 1841</i>	37
Bilaga 4 <i>Utdrag ur Trädgårdsmästare C. L. Siemers frölista 1841</i>	38
Bilaga 5 <i>Inventarielista</i>	39
Bilaga 6 <i>Borgenshandling</i>	41

Inledning

Syftet med detta examensarbete är att berätta hur en köksträdgård såg ut under mitten av 1800-talet, vad som odlades i denna köksträdgård och hur man praktiskt går till väga när man vill anlägga en visningsträdgård.

Frågor jag var tvungen att ställa mig inför detta arbete var bl a; vad är en kålgård, vad är Skärfva och i vilket syfte vill Skärfva anlägga en köksträdgård, vem ska anlägga och ta hand om anläggningen, finns det planer på att bygga ut begreppet trädgård och så småningom även anlägga andra typer utav trädgårdar såsom exempelvis en fruktträdgård?

Att bygga upp ett eget frökapital och studera dåtidens lagring av grönsaker är intressanta komplement som Skärfva skulle kunna dra nytta av, dock kommer de ej att behandlas i detta arbete. Skärfvas intressanta historia är ett annat ämne som endast tas upp i korta ordalag.

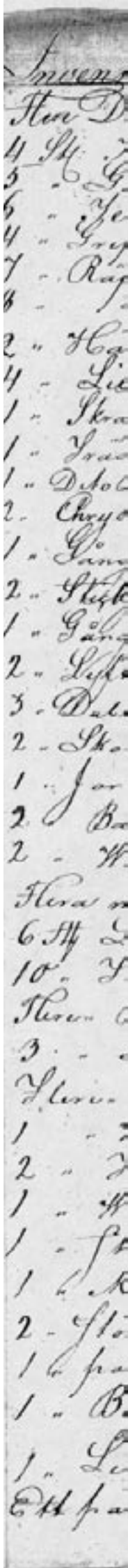
Grunden till detta examensarbete är följande uppslag: "Att återskapa en mindre kålgård på Skärfva och därigenom visa att trädgårdsmästarna på Skärfva sedan tidigt 1700-tal varit stora leverantörer av trädgårdsprodukter till Karlskrona".

Det gällde alltså att återskapa något som har existerat på Skärfva för flera hundra år sedan. Fanns det någon länk mellan dessa två tidsepoker? Någon form av dokumentation som kunde ligga till grund för detta arbete och därmed göra det till ett "levande" arbete?

På Blekinge museum fann jag honom - min länk till dåtiden - Håkan Engelholm, trädgårdsmästare på Skärfva 1834 d v s jag fann hans arrendekontrakt, borgenshandling, frölista och inventarielista över Skärfva Trädgård. Nu hade jag information att bygga vidare på och en kålgård blev en köksträdgård.

Samtliga dokument från 1834-1835 finns med som bilagor och är renskrivna efter bästa förmåga d v s efter hur jag själv har kunnat tyda dem, feltolkningar från min sida kan naturligtvis förekomma. Min förhoppning är att detta arbete ska ligga till grund för uppförandet av Engelholms köksträdgård och ge svar på de flesta frågor som dyker upp under arbetets gång.

Begreppet kålgård härstammar från medeltiden och under 1600-talet var det vanligare att man börjar tala om köksträdgård.

Inledning

Skärfva, ett lantställe i Blekinge skärgård var en ny bekantskap för mig. Stället är framförallt känt som Henrik af Chapmans sommarställe från 1758. Huset och den omkringliggande parken ritade han tillsammans med vännen och arkitekturteoretikern Carl August Ehrensvärd. Men långt före Chapmans tid har det bedrivits trädgårdsodling på Skärfva.

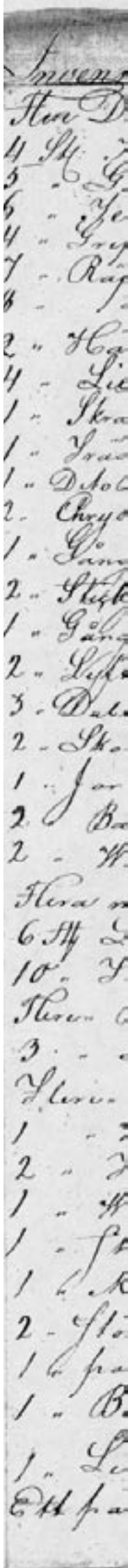
En köksträdgård under 1800-talet var indelad i fyra odlingskvarter:

- kvarter 1, fleråriga grönsaker och kryddor
- kvarter 2, kålväxter och bladgrönsaker
- kvarter 3, ärtor och bönor
- kvarter 4, rotgrönsaker

Med utgångspunkt från detta ideal har jag delat in de grönsaker som finns på trädgårdsmästare Engelholms frölista från 1834.

Som en del av mitt miljötankande och i förhoppning att nå ut till så många läsare som möjligt ligger detta arbete även utlagt under adressen www.slowgarden.com/maria.

Den viktigaste anledningen till att jag har valt att göra en nätupplaga är min förhoppning om att det ska vara ett levande arbete. Mitt förslag är att de som tar över efter mig och realiserar detta i verkligheten för någon form av dagbok. I den berättar de i sin tur hur de valt att utföra arbetet och kommenterar mitt arbete - var den information som gavs relevant, vad saknades o s v. Kanske är det någon som får en idé om vad hon eller han ska skriva om som sitt examensarbete och som väljer att länka sitt arbete till detta. På så vis blir det ett projekt i ständig förändring - ett levande arbete, som vem som helst kan ta del av och där alla parter har något att lära.

Inledning

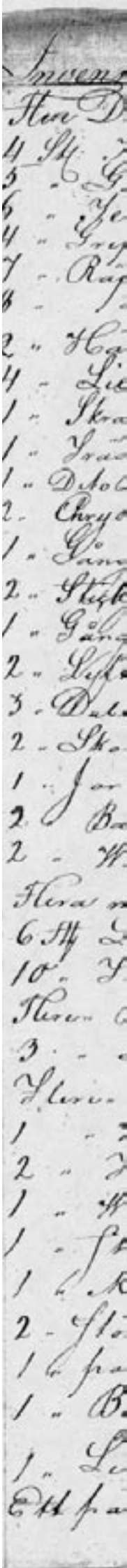
Kålgård - köksträdgård

Det råder en viss begreppsförvirring runt ordet kålgård. Beroende på vilket århundrade man befinner sig i och om man talar om allmogens eller slotten och herresätenas odlingar så har ordet olika betydelse.

Under medeltiden var kål ett av de viktigaste växtslagen när det gällde matförsörjningen. Redan under denna tid delade man in sina odlingar i träd-, kål-, krydd- och humlegårdar. Dessa odlingar var inhägnade av t ex pil som höll djuren borta från odlingarna. Innanför växte grönsakerna på upphöjda bäddar med stampade gångar omkring. I kålgården odlade man förutom kål, även grönsaker såsom ärtor och bönor m m.

Under renässansen kom kålgårds-begreppet i likhet med andra begrepp inom trädgård att förändras i sin definition. Vid mitten av 1600-talet introducerades begreppet köksträdgård och i kvarteret där kål odlades fanns enbart olika kålsorter.

Nuförtiden står ordet kålgård inte med i Svenska Akademiens ordlista. I takt med att intresset för våra kulturväxter ökar, är det kanske inte helt omöjligt att ordet återfår sin plats i Svenska Akademiens ordlista.

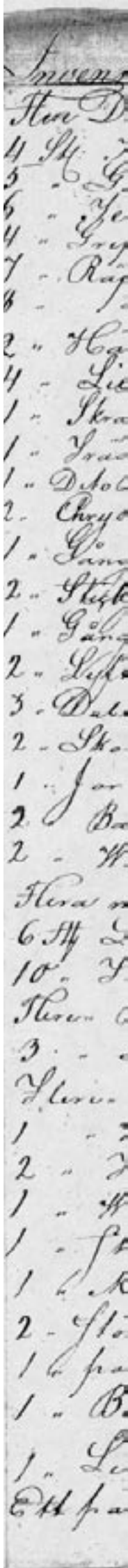
Material och metod

I mitt arbete med att få fram fakta har jag använt mig av följande arbetssätt; telefonintervjuer, besök på annan historisk köksträdgård, Blekinge museum och Skärfva. Jag har även varit i kontakt med olika fröleverantörer, renskrivit dokument från mitten av 1800-talet och studerat gammal och ny trädgårdslitteratur.

På Fredriksdals friluftsmuseum i Helsingborg har jag sett förslag på hur en historisk köksträdgård ser ut under en säsong. Maria Nyman-Nilsson som ansvarar för denna köksträdgård har gett mig tips på äldre trädgårdslitteratur och låtit mig ta del av alla hennes dokument i ämnet.

Den äldre trädgårdslitteraturen har gett mig kunskap om hur en köksträdgård såg ut under mitten av 1800-talet och den moderna litteraturen har gett mig fakta om markberedning, odling, gödsling och växtskydd.

Jakten på Skärfva gårdsarkiv ledde mig så småningom till Karin Nilsson på Blekinge museum och ovärderliga dokument. Dåvarande trädgårdsmästare Engelholms frölista, hans arrendekontrakt, borgenshandling och inventarielista över Skärfva trädgård, samtliga från 1834 har haft stor betydelse i detta arbete. Dokumenten är renskrivna till modern svenska och ligger med som bilagor.

Resultat

Skärvas historia

Väster om örlogsstaden Karlskrona (det nioende svenska världsarvet på Unescos Världsarvslista) vid Danmarksfjärden i Blekinge skärgård ligger naturreservatet Skärfva herrgård. Namnet Skärfva lär komma från ordet skär som betecknar ett stenigt ställe eller stenröse.

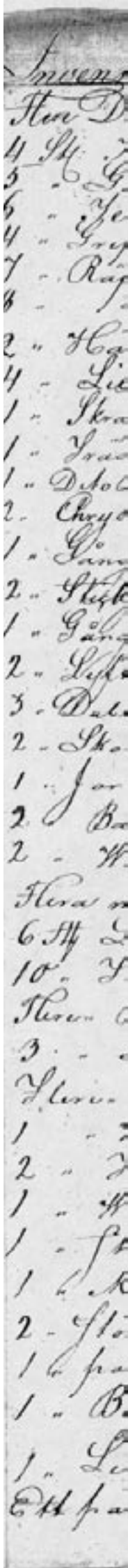
År 1758 uppfördes Skärfva herrgård och den omkringliggande engelska parken som sommarbostad åt Henrik af Chapman, varvsamiral vid örlogsvarvet i Karlskrona.

Chapman ritade själv anläggningen i samarbete med filosofen, arkitekturteoretikern och general amiralen Carl August Ehrensvärd. Antikens ideal förenades med de gamla nordiska byggnadstraditionerna.

Redan under början av 1700-talet ägdes Skärfva av ett par trädgårdsmästare, Kristian Ritz och Johan Henrik Stats. Under årens lopp har det hela tiden bedrivits någon form av jordbruk och trädgårdsmästeri på Skärfva och närliggande Verstorp. Dessa odlingar har försörjt de boende på området och överskottet har sålts på Fisktorget i Karlskrona dit man tog sig antingen med båt över Danmarksfjärden eller med häst och vagn. Nere vid Skärvas hamn finns idag resterna av den matkällare där grönsakerna förvarades.

År 1834 fanns det 26 skattebetalande och 80 skattebefriande personer som arbetade inom jordbruks-, trädgårds-, och bränneriverksamheten på Skärfva. Handelsman Humble hade köpt lantstället år 1806 av af Chapman och 29 år senare valde Humble att sälja Skärfva genom offentlig auktion. Detta och att Skärfva köptes av Karlskronas dåtida borgmästare Håkan Fredrik Christerson bör vara förklaringen till de innehållsrika dokument som finns att tillgå på Blekinge museum.

Resultat

Trädgårdsmästare Engelholm

Det fyra sidor långa arrendekontraktet (bilaga 1) berättar om Engelholms rättig- och skyldigheter och ger oss en god inblick i hans vardag som trädgårdsmästare på Skärfva. Det ger oss även en bild av hur Skärfva trädgård såg ut under mitten av 1800-talet.

"Blomsterparttarrer o Berceaur skulle vårdas klippas, Tucktas och efter behof fyllas och förskönas...., fruktträden hållas fria från mossa.... Vidare fick han bebo InspektorsRummen vid Corp du logis och "gagna en båt till Frukterna mm införande til Staden under förbindelse att medtaga gårdens mjölk till Staden i rättetid"

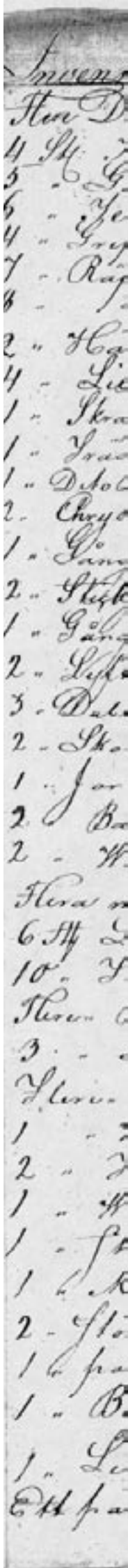
Dessa spridda utdrag ur Engelholms arrendekontrakt indikerar att Skärfva trädgård troligen var indelad efter dåtidens ideal:

- köks - trädgård
- frukt - trädgård
- blomster - trädgård
- lust - trädgård

Arrendet som uppdaterades vart femte år berättar att den årliga kostnaden på 666 Riksdaler 32 Skillingar skulle betalas två gånger per år, den första delen vid Mikaeli och den andra delen vid Vårfrutiden.

Engelholm verkade på Skärfva under en tid då det blev lag på att folkskolan skulle undervisa i trädgårdsskötsel, då trädgårdsböckerna började skrivas för allmogen istället för till adeln. Den nybildade Lantbruksakademin såg som en av sina stora uppgifter att förse allmogen med frön och stimulera till fröodling. 1832 bildades Svensk Trädgårdsförening som spred frö och plantor via sina egna plantskolor. Under senare delen av 1800-talet fick Sverige en revolutionerande utveckling inom den privata- och kommersiella trädgårdsodlingen. Det ökande välståndet och järnvägen hade en avgörande betydelse. Den växande stadsbefolkningen skulle förses med grönsaker. Handelsträdgårdar och fröfirmor etablerades i lavinfart med ett enormt sortiment av köksfröer.

Det var just under denna spännande, expansiva tid som Engelholm verkade på Skärfva Trädgård.

Resultat

Sortimentslista

Vid anläggning av en köksträdgård på dagens Skärfva har jag använt mig av den frölista som Håkan Engelholm fick kvittera ut från sin företrädare år 1834 (bilaga 2). Om man vill komplettera detta material så kan listan som är tagen från Anders Lundströms *Handbok i Trädgårds-Skötsel* 1841 (bilaga 3) och Trädgårdsmästare C. L. Siemers frölista från 1841 (bilaga 4) ge en vägledning om vad som odlades i dåtidens köksträdgårdar.

Nedan; min översättning av Engelholms frölistan från 1834

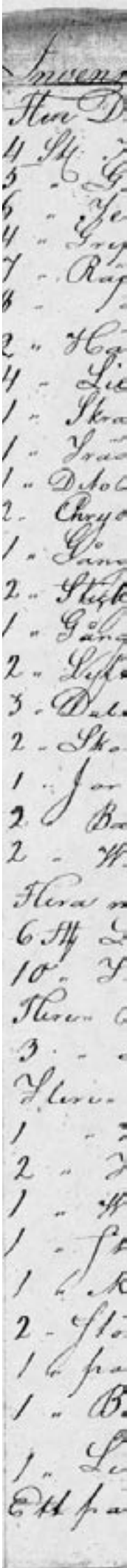
Förteckning öfver samlade kjöks Trädgårdsfrön i Skärfva Trädgård år 1834

Morottefrö	2tt	850 g
Palsternacka	4 do	1700 g
Vitkål, vår	2 do	850 g
Blomkål	16 lod	211 g
Grönkål	1 tt	425 g
Rotkål	24 lod	317 g
Rödlök	2 tt	850 g
Timian	8 lod	106 g
Patentia	1 tt	425 g
Gurkkärnor	1 do	425 g
Spinnat	3 tt	1275 g
Kruspersilja	2 tt - 16 lod	850 g - 211 g
Sommarkrasse	8 lod	106 g
Sallat bredbladig	4 lod	53 g
Rädisfrö	2 lod	26 g
Rödbetter	2 tt	850 g
Svärdsstångbönor	16 tt	6800 g
Krypbönor	16 tt	6800 g
Valska do, Bondbönor	8 tt	3400 g

1 lod - 13,20 gram

1 skålpund, tt - 0,425 kg = 32 lod

do - dito

Resultat

Markberedning

Blekinges kustområde domineras av mojord och på Skärfva finns det ett flertal jordarter. Strax nedanför den gamla Rättarebostaden på Skärfva är det tänkt att köksträdgården ska anläggas. Idag utgörs området av en treårig vall av betesmark och en liten kryddodling som till största delen tycks bestå av finmojord med riklig förekomst av kvickrot.

Förslag på markberedning:

Våren år 1

Kvickrot är ett vandrande perennt rotagräs, sprider sig dels med hjälp av utlöpare från de underjordiska vegetativa skotten och dels genom frön. Kvickrotens utlöpare störs starkt av jordbearbetning. Detta bör ske i april när kvickroten är som känsligast d v s när primärskotten har 3–4 blad. 5–6 bearbetningar i följd med ex kultivator med gåsfotskär, tallriksharv eller jordfräs rekommenderas.

Första plöjningen bör ske på 15 cm djup, djupet sänks sedan för varje behandling. En behandling var tredje vecka bör vara tillräckligt för att i det närmaste utrota kvickroten.

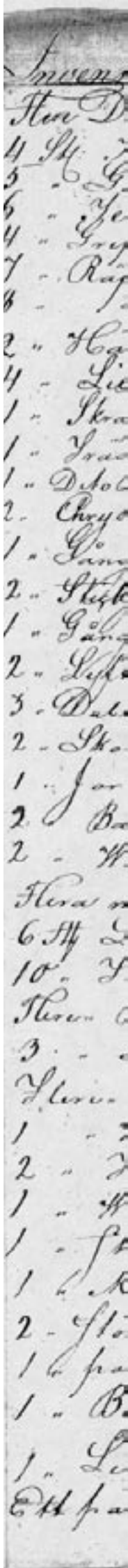
Sommaren / hösten år 1

Plöjning under senare delen av sommaren för att få ner de försvagade ogräsrötterna på ett betryggande djup. Därefter i mitten av augusti sådd av en tät gröngödslingsgröda ex klövergräs. Klövergräset fungerar som en fånggröda samtidigt som det kväver och konkurrerar ut kvickroten. Dessutom fryser klövergräset under vintern och orsakar därmed ingen utlakning.

Vintern år 2

Någon gång i januari månad sprids brunnen hästgödseln ut och plöjs ner tillsammans med gröngödslingen.

Anläggning av varmbänk i februari - mars månad.

Resultat

Våren år 2

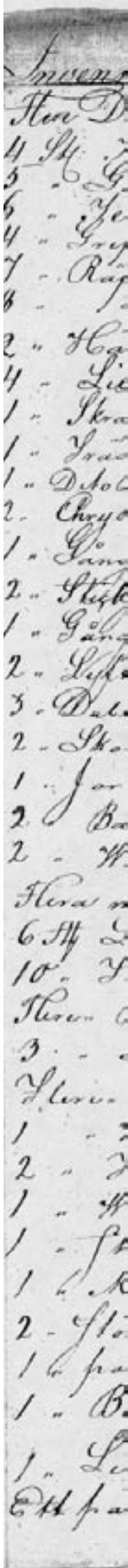
Uppmätning och iordningställande av köksträdgårdens ytor.
Utplacering av bönställningar, sådd och utplantering. Övergödsling
med brunnen höstgödsel alternativt blodmjöl till de långa kulturerna.

Sommaren år 2

Kontinuerlig ogräskontroll och växtskyddstillsyn.

Hösten år 2

Skörd med efterföljande höstgrävning för hand och marktäckning
med brunnen hästgödsel i odlingssängarna.

Resultat

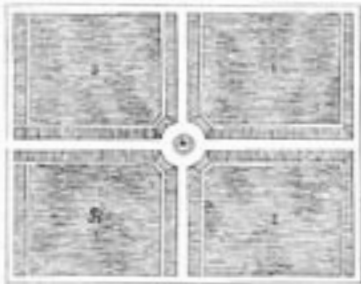
Skärfvas köksträdgård

Med utgångspunkt från nämnda sotimentslista, har grödorna delats in i fyra olika kvarter efter dåtidens ideal. För att få tag på fröer till Skärfvas köksträdgård anno 1834 föreslår jag att man i första hand använder sig av Runåbergs Fröer som leverantör eftersom de har ett rikt utbud av fröer från mitten av 1800-talet.

En annan fröleverantör är den ideella medlemsföreningen Sesam, som verkar för att bevara trädgårdens och åkerns växter. Sesam kan vara till stor nytta för den som är intresserad av fröodling.

Nordiska genbanken, Alnarp en samnordisk organisation under Nordiska Ministerrådet som bevarar och dokumenterar nordiskt material av arter som är av värde för jord- och trädgårdsbruk är en annan leverantör. Beträffande Engelholms frölista så kan NGB inte leverera grönsaksfröer av sorter äldre än från mitten av 1900-talet.

Köksträdgårdens yta bör mätas upp efter dåtidens kvadratiske eller rektangulära ideal där den långa sidan vätter mot söder.

Området delas upp i fyra odlingskvarter:

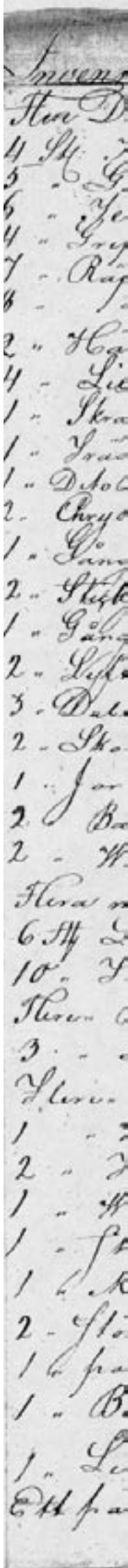
- kvarter 1, fleråriga grönsaker och kryddor
- kvarter 2, kålväxter och bladgrönsaker
- kvarter 3, ärtor och bönor
- kvarter 4, rotgrönsaker.

Varje odlingssäng ska vara 2 alnar bred med önskad längd. Gångarna mellan sängarna ska vara 1/2 aln bred och korsgången ska vara 2 1/2 aln bred. En vattenbehållare kan med fördel placeras i mitten av köksträdgården. Rabatter på 2 alnars bredd planterade med äppleträd av en låg sort med 15 alnars mellanrum samt röda- och vita vinbärsbuskar ringar in hela köksträdgården.

1 aln = 59 cm

Äppleträd och vinbärsbuskar användes i första hand när en fruktträdgård saknades i annat fall användes stängsel, häck eller mur.

Resultat

Med denna uppdelning så blir växtföljden treårig (man låter de fleråriga grönsakerna och kryddorna stå kvar) vilket är i minsta laget. Rotation mellan odlingssängarna är därför nödvändig.

Kvarter 1 – Fleråriga grönsaker och kryddor

patentia
timjan
kruspersilja, 'Ekstra Moskruset', 1837
sommarkrasse
gurka, 'Beit Alpha'

Kvarter 2 – Kålväxter och bladgrönsaker

spetskål, 'Jersey Wakefield', 1840
grönkål, 'Dwarf Green Curled', 1860
blomkål, 'Snowball'
kålrot, 'Acme'
spenat, 'Mediana'
Sallat, bredbladig, 'Webb's Wonderful', 1885

Kvarter 3 – Ärtor och bönor

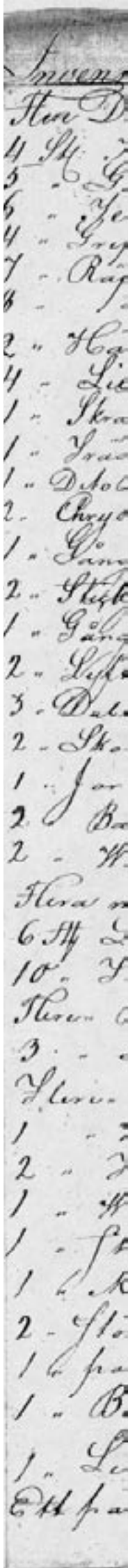
skärböna, 'Fortissima'
bryt- el vaxböna, 'Triumph de Farcy', 'Mont d'Or', 1882
bondböna, 'Imperial Green Longpod'

Kvarter 4 – Rotgrönsaker

morot, 'James Scarlet Intermediate', 1870
rädisa, 'French Breakfast', 1885
rödbeta, 'Detroit Globe', 1897
palsternacka, 'Student', 1865
rödlök, 'Southport Red Globe', 1600-tal

Samtliga rekommenderade sorter är från Runåbergs Fröer.

Patentian kan vara svår att få tag på, den finns dock på Fredriksdals Friluftsmuseum i Helsingborg och de delar gärna med sig.

Resultat

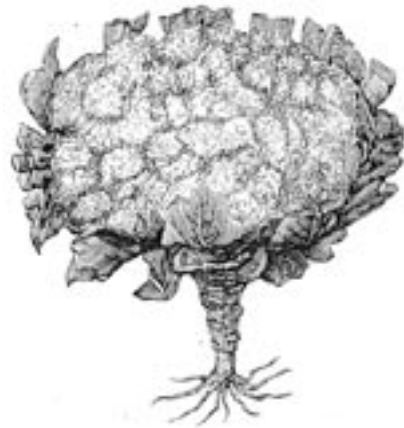
Grönsaksfakta

Här följer en kort presentation av odlingsfakta och historik om respektive grönsak. Det är framförallt olika kålsorter som bör förkultiveras i varmbänk.

Blomkål, *Brassica oleracea* var. *botrytis*

Tillhör familjen *Brassicaceae* och härstammar från Sydeuropa eller Mindre Asien, något osäkert ursprung.

- Sådd – i varmbänk i maj, 4-6 veckor före utplantering eller direkt på friland när jorden reder sig, sådjup – 1 cm.
- Plantavstånd - 40 cm, radavstånd 60 cm.
- Skörd - innan de börjar spricka upp eller bli ludna.

Bondböna, *Vicia faba*

En ettårig växt tillhörande familjen *Fabaceae*. Härstammar från Mellan Östern och Sydeuropa. Kallas även åkerböna, hästböna eller duvöga allt efter fröstorlek. Redan under yngre stenåldern odlades den vid Kaspiska havet och Mellan Östern.

- Sådd - på friland när jorden reder sig, sådjup – 5 cm.
- Plantavstånd - 10-20 cm, radavstånd – 40-60 cm.
- Skörd – kontinuerlig under sensommar och höst.

Grönkål, *Brassica oleracea* var. *sabellica*

Grönkålen tillhör familjen *Brassicaceae* som var ett viktigt växtslag i våra forna dagars kålgårdar, är det kålslag som mest liknar ursprungsformen av kål. Tål att stå ute under vintern och är mycket näringsrik.

Handwritten notes in cursive script, likely a list of plant species and their characteristics, partially visible on the right edge of the page.

Inven
 Hon D
 4 M. J
 3 " G
 6 " J
 4 " G
 7 " R
 8 " J
 2 " H
 4 " L
 1 " S
 1 " I
 1 " D
 2 " C
 1 " G
 2 " S
 1 " G
 2 " L
 3 " D
 2 " S
 1 " J
 2 " B
 2 " W
 Flora m
 6 M L
 10 " F
 Flora c
 3 " -
 Flora
 1 " -
 2 " -
 1 " W
 1 " f
 1 " K
 2 " f
 1 " p
 1 " B
 1 " L
 Eth p

Resultat

- Sådd - på friland när jorden reder sig, sådjup 1 cm.
- Plantavstånd - 20 cm, radavstånd - 50 cm.
- Skörd - kontinuerlig.

Morot, *Daucus carota* ssp. *sativus*

En mycket gammal tvåårig kulturväxt tillhörande familjen *Apiaceae* som troligen härstammar från vildväxande arter runt Medelhavet. Under 1700-talet kom den till Norden.

Kräver mycket kalium i form av väl brunnen naturgödsel, kompost, träaska och stenmjöl. Samodling med lök (varannan rad morot varannan rad lök) rekommenderas för att minska risken för angrepp av ex morotsbladloppan.

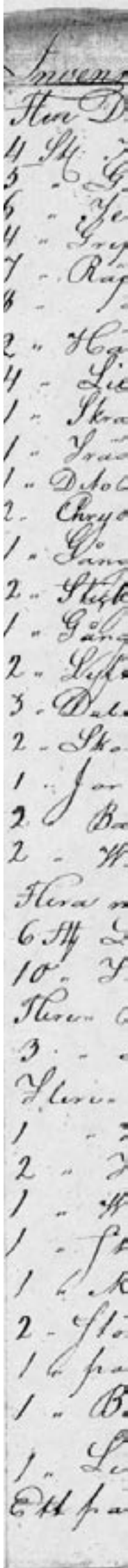
Morotsfrön har lång groningstid, viktigt med ogräskontroll och kupning under sommar och höst för att undvika grön nacke på moroten.

- Sådd - på friland i maj månad, 1 cm sådjup.
- Plantavstånd - 5 cm, radavstånd - 35 cm.
- Skörd - tidiga sorter bör ej stå skördemogna i mer än tre veckor, de spricker lätt. De senare sorterna har sin tillväxtperiod under hösten men bör skördas innan blasten börjar vissna.

Palsternacka, *Pastinaca sativa*

En tvåårig växt som tillhör familjen *Apiaceae* och härstammar från vildpalsternackan och har odlats i Sverige sedan 1600-talet.

- Sådd - på friland i maj, sådjup 1-2 cm.
- Plantavstånd - 10 cm, radavstånd - 40-60 cm.
- Skörd - palsternackan har en kraftig tillväxtperiod under hösten och får en sötare smak om den skördas efter frost.

Resultat

Patentia, *Rumex patentia*

Tillhör familjen *Polygonaceae* och är en perenn växt som härstammar från Östeuropa, Turkiet och Nordafrika. Den introducerades och odlades av munkarna som åt bladen som sallad och använde roten som magmedel. Släkt med trädgårdssyran. Föryngna plantorna genom delning och plantera om dem efter tre, fyra år. Det kan vara svårt att få tag på frön men Fredriksdal har plantor som de gärna delar med sig av.

- Sådd - på friland när jorden reder sig, sådjup - 2 cm.
- Plantavstånd - 30 cm, radavstånd - 30 cm.
- Skörd - tidigt på våren långt före spenaten har kommit upp.

Rädisa, *Raphanus sativus* var. *radicula*

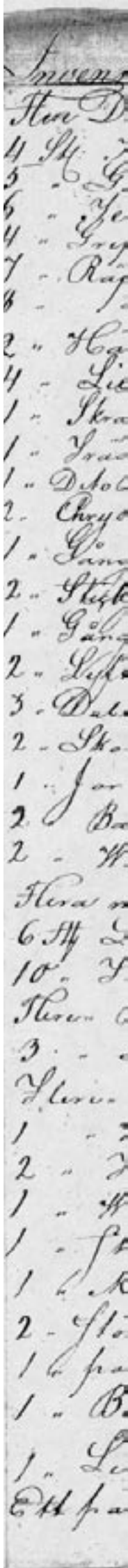
Tillhör familjen *Brassicaceae* och har sedan gammalt odlats i Asien och i Medelhavsländerna. Har en väldigt kort utvecklingstid (4-6 veckor).

- Sådd - så i omgångar i varmbänk eller på friland när jorden reder sig, sådjup 1-2 cm.
- Plantavstånd - 1-2 cm, radavstånd - 10-30 cm.
- Skörd - kontinuerlig skörd under hela säsongen, låt ej rädisorna stå och förväxa.

Rödbeta, *Beta vulgaris* var. *conditiva*

Rödbetan är tvåårig och tillhör familjen *Chenopodiaceae*. Den härstammar från Medelhavsländerna och har sitt ursprung i den vildväxande strandbetan. Kom till Norden under 1600- och 1700-talet.

- Sådd - på friland i slutet av april, sådjup 2-3 cm.

Resultat

- Plantavstånd - 10 cm, radavstånd - 30-50 cm.
- Skörd - kontinuerlig under sommaren.

Rödlök, *Allium cepa*

Tillhör familjen *Alliaceae* och härstammar från Västasien. Har länge ansetts som en av de viktigaste grödorna i stora delar av världen. Hos oss började den odlas först under medeltiden. Eftersom lökfröet gror långsamt och är konkurrenskänsligt så är det extra viktigt med ogräsbekämpning. Hacka försiktigt så att de ytliga rötterna ej skadas.

- Sådd - i varmbänk i mars-april eller på friland när jorden reder sig, såddjup - 2-3 cm.
- Plantavstånd - 10 cm, radavstånd - 50 cm. Samplanteras med morötter.
- Skörd - i augusti-september, låt löken ligga och torka utomhus vid bra väderlek.

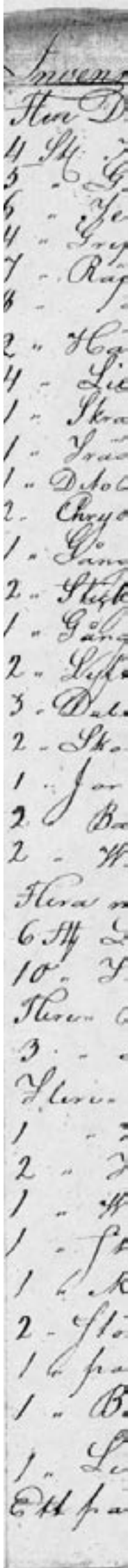
Sallat (Fält-), *Valerianella locusta*

En förädlad bladväxt tillhörande familjen *Valerianaceae*. Den bildar en låg rosett av blanka, gröna blad, mycket tålig.

- Sådd - i varmbänk i april-maj, på friland i juni, såddjup 1 cm.
- Plantavstånd - 10-15 cm, radavstånd 25-30 cm.
- Skörd - kontinuerlig, knip av hela rosetten vid jordytan.

Sommarkrasse (indiansk), *Tropaeolum majus*

Tillhör familjen *Tropaeolaceae* och härstammar från Peru och kom till Norden i slutet av 1600-talet. Blommorna och bladen används i sallad och fröna lades in som kapis.

Resultat

- Sådd - på friland i maj, sådjup - 2 cm.
- Plantavstånd - 20 cm, radavstånd - 50 cm.
- Skörd - kontinuerlig, fröna skördas på sensommaren.

Spenat, *Spinaca oleracea*

Tillhör familjen *Chenopodiaceae* och är ettårig. Den härstammar troligen från Persien och kom till Europa under 1400 - talet.

- Sådd - på friland i april-maj, sådjup - 2-3 cm.
- Plantavstånd - 10-20 cm, radavstånd - 40-50 cm.
- Skörd - kontinuerlig.

Timjan, *Thymus vulgaris*

En perenn som tillhör familjen *Lamiaceae* och härstammar från Medelhavsländerna. Föryngna plantorna genom delning och plantera om dem efter tre, fyra år.

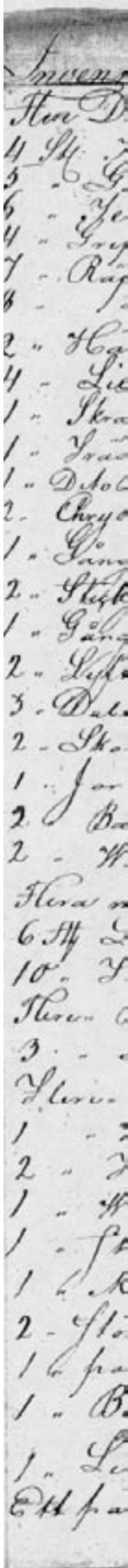

- Sådd - i varmbänk i april för utplantering i juni, sådjup - 1 cm.
- Plantavstånd - 15-20 cm, radavstånd - 50 cm.
- Skörd - kontinuerlig.

Trädgårdsböna (kryp-svärdsstångbönor), *Phaseolus vulgaris*

Är en ettårig ört och tillhör familjen *Fabaceae*. Härstammar från Syd- och Centralamerika varifrån den kom till Europa under 1600-talet. Förekommer både låg- (krypböna) och högväxande former (svärdsstångböna)

- Sådd - på friland, när jorden reder sig, sådjup 3-4 cm.

Resultat

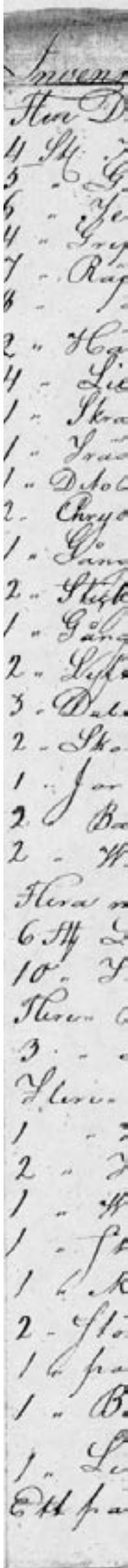
- Plantavstånd - 10 cm, radavstånd - 50 cm. Svärdsstångbönorna - 4-6 böror kring varje stör.

- Skörd - kontinuerlig.

Spetskål, *Brassica oleracea* var. *conica*

Spetskålen, som är en tidig form av vitkål tillhörande familjen *Brassicaceae*, härstammar från Sydeuropa. Romarna odlade ett kålslag som kallades lacuturisk kål vilket kan vara ursprungsformen för vår huvudkål. Har odlats i Sverige sedan 1300-talet.

- Sådd - i varmbänk i maj, 4-6 veckor före utplantering eller direkt på friland när jorden reder sig, sådjup - 1 cm.
- Plantavstånd - 40 cm, radavstånd - 50 cm.
- Skörd - kontinuerlig.

$$1 \text{ tum} = 24,77 \text{ mm} \sim 2,5 \text{ cm}$$

Resultat

Gödsel-Kompost

Förutom de insamlade fröerna så bestod trädgårdsmästarens kapital framför allt av gödsel och kompost. I Engelholms arrendekontrakt paragraf 4 (bilaga 1) kan man läsa följande;

"Vidare äger han till Trädgårds Skötseln uthemta att på Skärfva efter nuvarande Hästars antal fallande Spillning, jemte Tjugo lass ko-dynga om så mycket skulle kraefvas samt i mån af behov den i Kultet Liggande jord, (nu liggande 2:ne eller flera högar), af förruttnade stjelkar, blad, löf m;m hvar emot Engelholm för framtiden bör från Trädgården slik jord genom ny samling bereda".

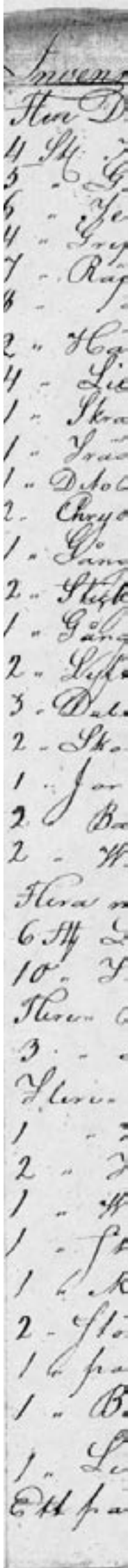
Brist på gödsel var ofta den främsta orsaken till dåliga skördar. Dåtidens komposter låg i högar direkt på marken och när de var ca 1,5 m höga så täcktes de av halm. Ovansidan på komposten var skålförmad för att behålla nederbörd och vatten. Om komposten låg i ett soligt läge så planterades pumpor på komposten för att ge skugga och förhindra avdunstning.

Dagens kompost bör ligga i någon form av behållare/avskärmning gjord av några träplank som har direktkontakt med underliggande jord. Kompostmaterialet bör vara av olika stor grovlek så att man får en god syretillgång. Se till att tillsätta en liten mängd trädgårdsjord eller färdig kompost för att påskynda processen. Fuktighetshalten bör ligga på ca 50 procent, något som oftast naturen själv ombesörjer.

När det gäller val av gödselmedel så gällde det att utnyttja allt organiskt avfall som fanns på gården. Andra vanliga gödselmedel var kalk, mörgel (en extremt kalkhaltig jordart), träaska och benmjöl.

Som övergödsling till de mer näringskrävande grödorna användes snabbverkande gödselvatten. En del färsk gödsel och två delar vatten, blandades ihop i en tunna och efter ett par dagar späddes lösningen ut med två delar vatten. Gödslet vattnades ut efter regn eller i fuktigt väder på jorden vid sidan av växterna.

Ett annat gödselvatten, en blandning av en del djur- eller människourin och nio delar vatten, användes på samma sätt. Till övergödsling användes även nässelvatten, en hink fylld med nässlor och vatten som fick stå ett par dagar för att sedan vattnas ut som ett stärkande medel för växterna.

Resultat

Växtskyddsfakta

Förebyggande åtgärder såsom en god växtföljd, odling av motståndskraftiga sorter och användning av friskt frö och friska plantor har stor betydelse. Kontinuerlig vattning, regelbunden ogräsbekämpning, speciellt under gröningsperioden och en grundgödsling med efterföljande övergödsling ger en motståndskraftig planta. Framförallt ska man alltid försöka vara steget före skadegöraren. Håll daglig utkik efter dem under bladen, i skottspetsarna o s v. Ju tidigare man upptäcker dem ju mindre skada hinner de åstadkomma.

Mot många insektsangrepp rekommenderas fiberduk vilket kanske inte passar sig i en visningsträdgård. Ett urval av insekter och svampar, deras utseende och angrepp hoppas jag ska vara till hjälp för att upptäcka dem så fort som möjligt, innan de har hunnit att göra någon nämnvärd skada.

Enligt inventarielistan från Skärfva Trädgård (bilaga 5) använde sig Engelholm av en "Liten fogelskramla". Möjligtvis använde han sig även av den "bevingade potatisen". En potatis som man sticker full med fjädrar och som sedan knyts fast i ett snöre. Detta snöre knyts fast i en ca två meter lång pinne som körs snett ner i backen. Vinden får potatisen att "flyga" omkring och på så vis skrämma i väg de stora fåglarna. De mindre fåglarna äter gärna upp skadeinsekter så därför ska man sätta upp fågelholkar i närheten av odlingarna.

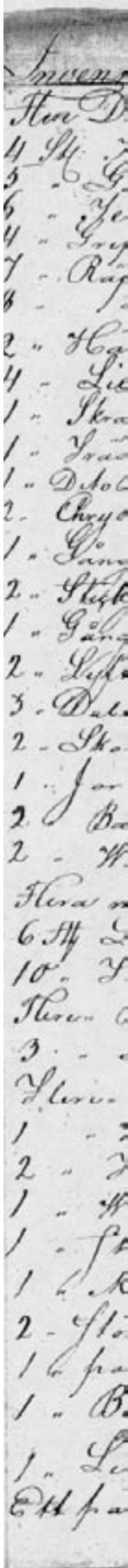
Sniglar och snäckor angriper alla delar av växten och lämnar slemspår efter sig. En bit vitkål under en tegelpanna kan locka till sig den nattaktiva snigeln eller snäckan som kan samlas in på morgonen.

Morotsflugans larver

Morotsflugan lägger ägg i två omgångar under sommaren och den första generationen som kläcks i maj gör sällan någon stor skada. Larven genomgår tre larvstadier och det är först i tredje larvstadiet som den 6-8 mm långa, gulvita larven gnager rostfärgade gångar i moroten med början från spetsen.

Kålbladlusen

Kålbladlusens angrepp ger buckliga blad med gulvita eller violetta fläckar som så småningom rullar ihop sig. Bladlössen som brukar

Resultat

komma efter midsommar är grå och vaxklädda och sitter i stora klungor under bladen och i skottspetsarna. Deras sockerhaltiga avföring – honungsdaggen gör att växten blir kladdig. Kläm sönder lössen mellan fingrarna och vattna med 3% lösning av såpsprit upprepade gånger.

Kålmalens larver

Kålmalens larver lever först inuti bladen och sedan efter den första hudömsningen kryper de ut och börjar gnaga på undersidan av bladen. Detta fönstergnag ser silverskimrande ut. De äldre larverna gnager hål igenom bladen och lämnar endast de grövre bladnerverna kvar. Bakterien *Bacillus thuringiensis* kan användas mot de flesta arterna av fjärilslarver.

Jordloppor

Jordlopporna gnager hål i bladen i hjärtbladstadiet, de är antingen svarta eller gulrandiga. De gör störst skada när det är torrt och varmt därför är det viktigt med jämn bevattning.

Lökbladmögel

Lökbladmögel ger en violett, puderartad beläggning på bladen som vissnar. Svampen går även ner i löken och smittan finns kvar i jorden i flera år - viktigt med god växtföljd.

Gurkbladmögel

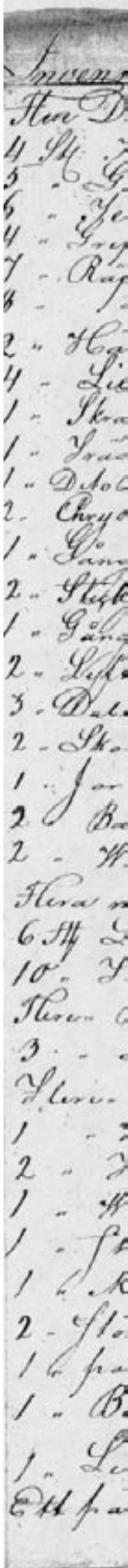
Gurkbladmögel ger gula eller svagt rödbruna fläckar, som avgränsas av bladnerverna och ger fläckarna ett kantigt utseende. Fläckarna breder ut sig och torkar in - bladen vissnar. Svampens violettsvarta sporsamlingar finns på bladets undersida.

Sallatsrotlöss

Sallatsrotlöss gör att plantorna plötsligt slokar. De grå, vaxbklädda rotlössen sitter och suger på rötterna. Övervintrar på flera poppelarter och trivs bäst när det är torrt och varmt därför viktigt med jämn bevattning.

Bönfläcksjuka

En svampsjukdom som ger bruna, rundade, insjukna fläckar på baljorna, blad och stjälkar. Viktigt med god växtföljd.

Diskussion

Anders Lundstöms "Handbok i Trädgårds - Skötsel" från 1841 är samtida med dokumenten som jag fann på Blekinge museum (se bilagor). Tillsammans har dessa dokument gett mig en mycket levande bild av en trädgårdsmästares arbetsvillkor under mitten av 1800-talets Sverige.

Min nutida länk har varit Maria Nyman-Nilsson på Fredriksdals Friluftsmuseum i Helsingborg. Med stor gästfrihet har Maria bjudit in mig att sitta på hennes kontor och ta del av hennes samlade litteratur och erfarenheter när det gäller att anlägga en historisk köksträdgård.

Johnny Andreasson på Runåbergs Fröer har med sin fantastiska katalog och sitt trevliga tillmötesgående varit ännu en nutida länk.

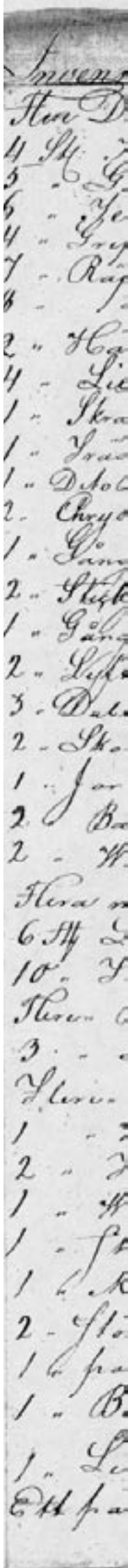
Litteratur i trädgårdshistoria och grönsaksodling och inte minst alla originaltitlar från 1700-talet och framåt som finns att tillgå på Alnarps bibliotek har tillsammans med information funnen på nätet kompletterat den information som har behövts för att färdigställa detta arbete.

I jakt på dåtida dokument spenderades en hel del tid i telefon. I Skärfras gårdsarkiv hoppades jag finna t ex en loggbok från någon av de trädgårdsmästare som hade verkat på Skärfva. Gårdsarkivet fanns varken på Skärfva eller närliggande Johannishus utan i Claes Wachmeisters ägo i Stockholm.

Lantmäteriet i Karlskrona och Gävle hade ej några detaljerade kartor som kunde visa eventuella odlingsområden på Skärfva.

Via telefon fick jag min första kontakt med Karin Nilsson på Blekinge museum som kunde meddela att det fanns några intressanta dokument gällande Skärfva och trädgårdsodling. Det blev en tur till Karlskrona en vacker försommardag med besök på Blekinge museum och upptäckten av de värdefulla dokument som till stor del ligger till grund för detta arbete.

Eftermiddagen spenderades ute på Skärfva där Thomas Skröder och Henrik Wachmeister hade vänligheten att guida mig runt i Chapmans gamla sommarbostad och den omkringliggande parken.

Diskussion

Finns det mer information att få tag på om trädgårdsodlingen på Skärfva genom tiderna? Troligtvis, och denna information bör man i så fall finna i Skärfvas gårdsarkiv.

Dessa dokument bör ge Skärfva en hel del bakgrundsinformation som kan ligga till grund för Skärfvas utveckling inom trädgård. Även dokumenten som hittades på Blekinge museum (se bilagor) ger oss en god uppfattning om hur odlingen runt mitten av 1800-talet såg ut på Skärfva, en trädgårdsmästares arbetsuppgifter och vilka redskap som användes.

Förutom de fyra olika kvarteren i en trädgård så bör även vinkastet (bild till höger) och matkällaren (bild nedan) på Skärfva rustas upp. Allt detta kommer tillsammans med en egen fröodling att ge en komplett bild av trädgårdsodlingen på Skärfva anno 1834.

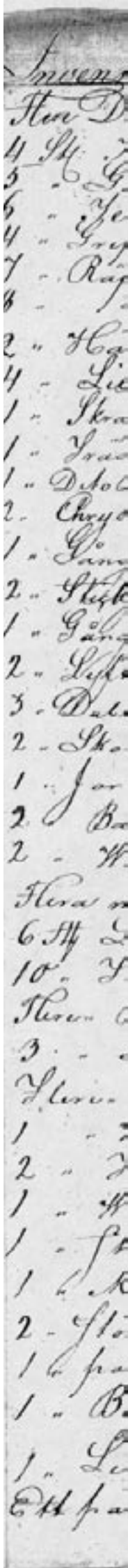
Att sedan i oktobermånad runt Mikaeli ta båten från Skärfva hamn in till Karlskrona och sälja grönsakerna på Fisktorget borde vara ett av många bra sätt att marknadsföra Skärfva Trädgård.

Ska man följa dåtida regler vid uppförandet och skötsel av en köksträdgård anno 1834, eller ska man blanda gamla och nya ideal? Jag har försökt att ge svar på båda frågeställningarna och lämnar sedan åt Skärfva till att ta ställning till vilken linje de vill gå på.

Till andra intressanta frågeställningar hör om Engelholm fick tag på andra fröer genom byteshandel eller inköp från närliggande odlare och plantskolor? Man kan även fundera över varför just de här grödorna odlades, vad åt man i Blekinge under denna tiden? Dessa frågor kan vara värda att ta upp i en annan studie.

Vart är Skärfva på väg i dag, hur många personer kommer att vara inblandade i köksträdgårdsprojektet? Mitt förslag är att skynda långsamt, att man kanske börjar med en mindre odlingsyta det

Diskussion

första året och sedan utökar både yta och antal grödor efterhand. Köksträdgårdens inhägnad kan vara av flätad pil under de första åren i avvaktan på en fruktträdgård. Äppleträd och vinbärsbuskar användes endast om man ej hade en fruktträdgård - vilket jag förmodar att Skärfva kommer att anlägga.

Var det rätt att frånga kålgården och ge ett förslag på en köksträdgård anno 1834 bara för att jag hittade de nämnda dokumenten på Blekinge museum?

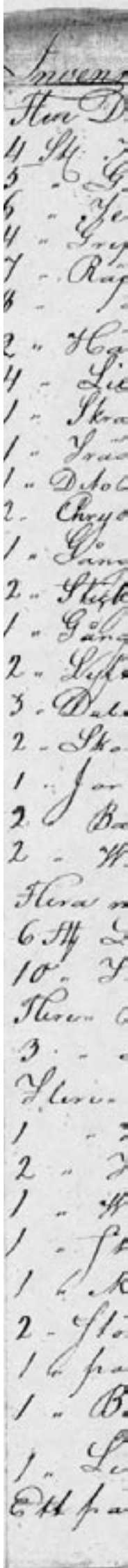
Eftersom jag redan från början var på jakt efter någon form av dåtida dokument som hade med Skärfva och trädgårdsodling att göra så kändes det omöjligt att förbise denna skatt. Dessutom fungerade dokumenten som en utmärkt avgränsning gällande exempelvis val av föreslagna grödor.

Går det att få tag på brunnen hästgödsel till Skärfva i dag? Med tanke på Skärfvas läge så hoppas jag att det finns möjlighet att tillgå på relativt nära håll.

Från början hade jag inte tänkt att renskriva de funna dokumenten, mycket för att de verkade näst intill oläsliga men mina blickar drogs till dem hela tiden. Det blev som ett litet detektivarbete som man inte kunde hålla sig i från och så en dag när jag hade kommit underfund med deras sätt att skriva och uttrycka sig så gick de plötsligt att tyda.

I ett arbete av detta slag kommer man i kontakt med många olika intressanta områden som det har varit allför lätt att fördjupa sig i. Min förhoppning är att jag har lyckats presentera det som är mest relevant gällande anläggningen av en köksträdgård på Skärfva och att jag genom referenslistan ger läsaren hänvisning till att fördjupa sig inom olika områden.

Se detta arbete som ett projekt som förhoppningsvis ej har något slut utan som hela tiden kommer att utvecklas och som eventuellt kommer att kunna följas på www.slowgarden.com/maria.

Referenser

Litteratur

Adelsköld, Nora, 1991, *Odlå köksväxter på friland*, LTs förlag, Stockholm

Flinck, Maria, 1994, *Tusen år i trädgården*, Tidens förlag/Torekällbergets museum

Fogelfors, Håkan, 1995, *Ogräsnyckeln*, Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala

Hammar, Olof, 1999, *Växtodling 1 Marken*, Natur och Kultur/LTs förlag, Stockholm

Hansson, Marie, 1997, *De skånska trädgårdarna och deras historia*, Bokförlaget Signum, Lund

Israelsson, Lena, 1996, *Köksträdgården Det gröna arvet*, Wahlström & Widstrand

Laurell, Lars Jacob, 1841, *Handbok i Svenska Trädgårds- och Blomster – skötsel*, N.W. Lundequist, Uppsala

Lundström, Anders, 1841, *Handbok i Trädgårds-Skötsel*, Nordstedt & Söner, Stockholm

Romanus, Hanne, 1998, *Begreppet kålgård och dess utveckling*, examensarbete Alnarp

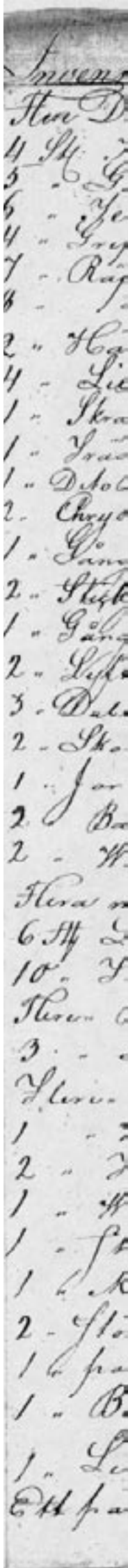
Runåbergs utvalda fröer, *Frökatalog för 2002*, Känstorp 7368, 444 93 Spekeröd, 030 –777140

Sesam, *Medlemsbok 2002*, Snödropsvägen 12, 146 50 Tullinge, foreningen.sesamAtelia.com

Muntliga referenser

Andreasson, Johnny, Runåbers Fröer, Känstorp 7368, 444 93 Spekeröd, 0303-777140, runabergsfroer@telia.com

Ascard, Johan, Jordbruksverket, Box 12,230 53 Alnarp, 040-415287, johan.ascard@sjv.se

Referenser

Gunér, Tullan, Blekinge museum, Box 111, 371 22 Karlskrona, 0455-304961, tullan.guner@karlskrona.se

Nilsson, Karin, Blekinge museum, Box 111, 371 22 Karlskrona, 0455-304976, karin.nilsson@karlskrona.se

Nyman-Nilsson, Maria, Fredriksdals friluftsmuseum, Box 7123, 250 07 Helsingborg, 042-104531, maria.nyman-nilsson@stad.helsingborg.se

Skröder, Thomas, Skärfva Förvaltnings AB; Skärfva Gård, 371 91 Karlskrona, 0455-49003, skarva@mail.decarn.se

Wachmeister, Henrik, Skärva Ekobutik, Skärfva Gård, 371 91 Karlskrona, 0455-45673, henrikw@ebox.tninet.se

Wedelsbäck-Bladh, Katarina, Nordiska genbanken, Box 41, 230 53 Alnarp, 040-536659, katarina@ngb.se

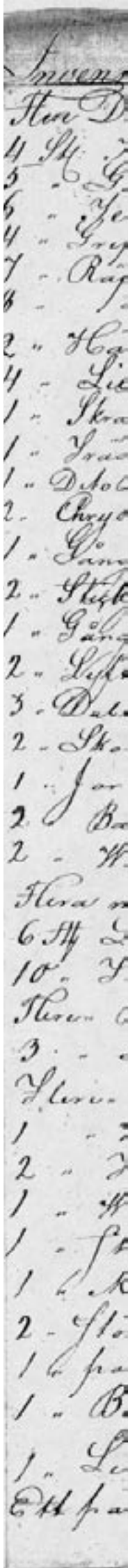
Nätreferenser

<http://www.k.lst.se/version1/kulturm/orlogsta.htm>

<http://www.axelnelson.com/skepp/chapman.html>

<http://www.karlskrona.se/varldsarvet>

<http://www.predator.se>

Bilaga 1

Vad, myllig den förmånen för en viss sorts lära
föreläggas, samt öfver beaktat i för en förtä
dare förtä, och hvar för sin egen och sin egen
del i ena händelsen under Bygghuset.

3de Föreendet undersöker anordningens rättighet
att på en Skapelse förmånen att Skapelse
En till, under den som har varit i den. För en
Skapelse till, och den som har varit i den. För en
anordning till på en egen Skapelse uppges för en
Skapelse som har varit, om en Skapelse
för på en Skapelse (Skapelse) blott på Skapelse till, och
en Skapelse under Skapelse erhåller något Skapelse.

4de Utgåen på tillförelse för en anordning har
att på Skapelse Skapelse för en Skapelse
gälden utvisar, utom Skapelse till gälden och
förmånen Skapelse, samt under Skapelse till. Vid en
ägar han till Skapelse till Skapelse, att på
Skapelse öfver en Skapelse Skapelse under Skapelse
ning, samt Skapelse till Skapelse om på Skapelse
Skapelse, samt om Skapelse i Skapelse till
jätt, om Skapelse i Skapelse till Skapelse, om Skapelse
Skapelse, till om i Skapelse till Skapelse till
Skapelse till om Skapelse till Skapelse till om
ny Skapelse till.

5de Skapelse till Skapelse till Skapelse till Skapelse till
Skapelse till Skapelse till Skapelse till Skapelse till
om i Skapelse till Skapelse till Skapelse till Skapelse till
med Skapelse till Skapelse till Skapelse till Skapelse till
om i Skapelse till Skapelse till Skapelse till Skapelse till
ha gott Skapelse till.

Kdo D. p. a. Skriften i de blifvande Tidsutlöfning för
 Engelhelens smick gäster i Inventerings Bifästament smick
 boga med vilket högt förbindelse. Att de aflyddet bekäfullt
 konligt goda för en återlämnas eller utfattas.

7me Utan försäkt utlåning skall Engelholms, vi-
det, klippas och med besäddade träar eller plantor be-
stämda Buren eller Allé som står vid utfarts vägen,
samt lika omfång fullt som i flera Trädgårdar, anlägg-
as, och med tjentiga, för ett huslän varliga Träd-
gårdar eller plantor gördas och så och andra
värdiga träd som samt träd i trädgårdar, plantor och
träd, som äro i Trädgårdar och gördas af de trädgårdar
af de trädgårdar och gördas af de trädgårdar

Att till hien (Popen och Logis hien) följande medel samt ut
frusen anordning för att hien samtliga förordningarna
från Engelholm öfverlämna och värda samt för att
och anordning för att hien samt i händelse af nöd följande
från hien samt hien samt hien samt hien samt hien
anordning

9° Effter att Årslöföpp, och i handskades Engelholm,
eller Vi^{ste} och lagens vigja lita om 3de att Arrendet bese,
skall effter en ^{2^{de}} consideras sedan Mr. D. uppförigkas Detta
Contract. Der Mastraden der effter uppförigkas, Detta
att denna be 3de i Årslöföpp Ett nytt Arrendat År,
eller utlöfva Vårskostad, i hvetten handskades uppförigkas
någon yffter för en Vårskostad, i hvetten År.

To: On board of the Steamer Lake Washington

1234

Handb. 1.

Ch. Christianou. Sec. Hyattsville

Wm. A. Chisholm

Med följande Contract förklarar jag mig till att undan
gå. Carlskrona den 12te Augusti 1854.

H. Engelholm
Arrendator.

Pa^o en g^o n^o r^o w^o r^o a^o n^o d^o e^o w^o t^o n^o e

Windgren

Christ. G. Pedersen

[illegible]

Bilaga 1

Arrendekontrakt

Trädgårdsmästare Engelholms arrendekontrakt anno 1834

Till Trädgårdsmästaren H, Engelholm borthyra undertecknade ägare till Skärfva Egendom den där befintliga stora Trädgården, intill Werstorps Rågång, att under Fem års tid räknadt från de 25te nästkommande mars, brukas, gagnas och disponeras till Engelholm enskilda fördel emot en årlig arrende skilling af SexhundraSextiosex Riksdaler Trettiofå Skillingar Riksdaler hvar af hälften betalas vid hvarje Michaeli och andra hälften nästderpå följande Vårfrutid. Vid detta arrende fästes följande villkor

I. Trädgården får icke annorlunda än efter sin bestämmelse begagnas samt bör densamma efter Trädgårdsmästarekonst väl hållas, Blomsterparterrer o Berceaur vårdas, klippas, Tucktas och efter behof fyllas och förkönas, Drifbänkarna vårdas och vidmagthållas för Frukternas framkomst, gångarna hållas rena och fria från ogräs samt fula gräskanter, diken ränsas, fruktträden hållas fria från mossor (så vidt möjligt är) och genom halm- eller näfverkransning och tjära höstetid hållas i skydd för masken, de igenlagda gräsquarteren icke upptagas utan serskilt tillåtelse, gräsbänkar och soffor hvar å sina ställen bättras och hållas i ordning samt att alla Trädgårds Inventarierna, som under arrendetiden disponeras, återställas i samma skick, de enligt serskilt förteckning emottagas.

II. Engelholm får under arrendet bebo de så kallade Inspektors-Rummen vid Corp du logis, 2ne till antalet med kök och mindre Skafteri samt Vind, nyttja till frukters förvarande Tork-lårnarna I stora skafteriet, samt öfver-Rummet i stora Potatoes Källaren, och härföre utan nödige uthus jämte del i ena Källaren under Brygghuset.

III. I arrendet inbegripes arrendatorns rättighet att få på Skärfva framföda Ett Häst-kreatur och En ko, vinter och Sommar, hvaremot det i Trädgården blifvande hö, här eller där, tillhör gården, Vidare äger arrendatorn få på egen bekostnad uppföda så många Svin-kreatur som han vill, men om Skafvel inträffar får han utan betalning blott påsläppa 2ne, och när Bränneriet drifves erhålles något drank.

IV. Årligen på tillsägelse skall arrendatorn hafva att påräkna Sexton kördagsverkan där han i Trädgården utvisar, utom sandkörning till gångar och promenadplatserna, samt nödigt ärtris. Vidare äger han till Trädgårds Skötseln uthemta att på Skärfva efter

Bilaga 1

nuvarande Hästars antal fallande Spillning, jemte Tjugo lass ködynga om så mycket skulle kraefvas samt i mån af behov den i Kultet Liggande jord, (nu liggandes i 2ne eller flera högar), af förruttnade stjelkar, blad, löf m:m: hvaremot Engelholm för framtiden bör från Trädgården slik jord genom ny samling bereda.

V. Wedbrand får Engelholm efter anvisning hemta till husbehof, Samt gagna en båt till Frukterna m, m, införande till Staden under förbindelse att medtaga gårdens mjölk till Staden i rätter tid –börandes båten af Engelholm underhållas samt i lika gott skick aflämnas.

VI. De på Skärfva i år blifvande trädgårdsfrön får Engelholm emot quitto á Inventerings Instrument emottaga med ovillkorlig förbindelse att vid afträdet lika fullkomligt goda frön återlämnas eller ersättas.

VII. Utan serskilt ersättning skall Engelholm vårda, klippa och med passande frön eller plantor fylla den Berceau eller allé som står vid utfartsvägen samt lika omsorgsfullt som i Stora Trädgården ansa, sköta och med tjenliga, för ett hushåll vanliga Trädgårdsväxter beså eller plantera jorden i de mindre trädgårdarna, vårda och freda Fruckt-träden och gräskanter m, m, samt härvid tillsläppa plantor och frön , hvaremot Dagsverkare och gödsell af oss tillsläppas.

VIII. Alla till Corps de logis hörande byggnader, jemte uthusen derinvid stengseln kring samtliga Trädgårdarna skall Engelholm noga tillse och vårda samt från våld och ohängd söka freda, och i händelse bristfälligt upptäckes sådant till bättrande på Vår bekostand genast anmäla.

IX. Efter ett års förlopp, och i händelse Engelholm eller Vi icke längre vilja låta vid detta arrende bero, skall efter å endera sidan skedd uppsägelse detta contract sex månader derefter upphöra, dock så att denna tid ej får inlöpa Ett nytt arrende år, eller utöfver Vårfrutid, i hvilken händelse afflyttningen ej sker för än vårfrutid påföljande året.

X. Om borgen af oss skulle önskas skall Engelholm sådan skaffa för arrendeskillning, Trädgårdens förståndiga skötsel, Inventarier och Frön. Emot dessa vilkor samt Engelholms förbindelse att noga vårda Eld och Brand, hålla tillsyn i vår frånvaro å Byggnader och lös Egendom i Rummen af Corps du logis, samt ett städat uppförande i öfrigt, upplåtes Skärfva större Trädgård på Femårigt arrende.

Bilaga 1

Carlskrona de 12te augusti 1834.

H Sandstedt H F Christerson S Gyllensköld

Med förestående contract förklarar jag mig till alla delar nöjd.
Carlskrona den 12te augusti 1834.

H Engelholm
Arrendator

På en gång närvarande wittne

Rindgren

Cedergren

Bilaga 2

Sortimentslista

Sortimentslista för familjen
Ljochs Trädgård från i Göteborg
Trädgård år 1834

№ 1 Morottsför 2 lb
Pasta 4 lb
Vithals för 2 lb
Blomkal 16 lb
Grön kal 1 lb
Rothal 24 lb
Rödsk 2 lb
Simian 8 lb
Patisier 1 lb
Gurkbarner 1 lb
Spinnat 4 lb
Larus persiska 2 lb 16 lb
Tommar krossa 8 lb
Sallat broddad 4 lb
Rädis för 2 lb
Rödbetter 2 lb
Järnflängbiter 16 lb
Kryddor 1 lb 16 lb
Valpka 3 lb
Indygat I B. hängsträng
Trädgårdens alla stens på skaparna
eller har varit

På andra sidan denna Trädgårdens för familjen
enligt den som härmed givits tillkännas
21 februari 1835
Ljochs

Bilaga 2

Sortimentslista

Förteckning öfver samlade kjöks Trädgårdsfrön i Skärfva Trädgård år 1834

Morottefrö	2 tt	850 g
Palsternacka	4 do	1700 g
Vitkål, vår	2 do	850 g
Blomkål	16 lod	211 g
Grönkål	1 tt	425 g
Rotkål	24 lod	317 g
Rödlök	2 tt	850 g
Timian	8 lod	106 g
Patentia	1 tt	425 g
Gurkkärnor	1 do	425 g
Spinnat	3 tt	1275 g
Kruspersilja	2 tt – 16 lod	850 g – 211 g
Sommarkrasse	8 lod	106 g
Sallat bredbladig	4 lod	53 g
Rädisfrö	2 lod	26 g
Rödbetter	2 tt	850 g
Svärdsstångbönor	16 tt	6800 g
Krypbönor	16 tt	6800 g
Valska do, Bondbönor	8 tt	3400 g

Intygar J F Lindström
TrädgårdesMästare på Skärfva
eller har varit
på andra sidan stående Trädgårdsfrön har jag till fullo
emottagit som härmed quitteras, Skärfva den
21 Februari 1835
H.Engelholm

1 lod – 13,20 gram
1 skålpund (tt) – 0,425 kg = 32 lod
do – dito

Bilaga 3

Utdrag ur Anders Lundströms Handbok i Trädgårds-Skötseln 1841

Växternas vanlighet helt eller delvis	Första ge- mängd på ett ålder år	Slutgripes och släp- pades på ett eller flera	Slutgripes och släp- pades på ett eller flera	Tiden för den ge- mängd på ett eller flera	Slutgripes och släp- pades på ett eller flera
Arbets	⊙	6	SB Mars	1 N	5 April
Besök	⊙	3	SB April	1 B	7 Juni
Båse, Turkiska, alla slag	⊙	3	S Juni	1 N	19
— Wicks ditte	⊙	3	S Maj	1 N	12
Carlsens, Spanska	⊙	4	SB April	1 N	12 Juni
Citron Melon	⊙	2	SB April	1 B	5 Juni
Cichorie-rötter	⊙	6	S Maj	1 NH	6
Cochlearia	⊙	2	S Maj	1 L	6
Dill	⊙	2	S Maj	1 NH	8
Görle på lök	⊙	7	SB Fek.	1 N	5 i Maj
— ditte på lök	⊙	7	Juni	1 N	6
Häls-rötter	⊙	4	S Maj	1 NH	8
Isop	⊙	2	S Maj	1 NH	1
Kraut, Sommer	⊙	4	S Maj	1 NH	3
— Indisk	⊙	3	SB April	1 B	10 Juni
Kress-rötter	⊙	4	SB Mars	1 N	11 Maj
Kyckel	⊙	2	S Maj	1 NH	10
Kyckel, Spansk	⊙	3	S Oktober	1 N	1
— Svensk	⊙	3	S Maj	1 NH	8
Kål, Blomkål på lök	⊙	5	SB Fek.	1 B	5 April
— ditte på lök	⊙	5	SB April	1 B	5 Maj
— Blomkål	⊙	5	SB April	1 B	6 Maj, Juni
— Socker-rötter	⊙	4	SB Mars	1 B	6 Maj
— Socker	⊙	4	SB Mars	1 B	6 Maj
— Eld Häls-rötter	⊙	5	SB April	1 B	6 Maj
— Blomkål	⊙	6	S Maj	1 NH	6 Juni
— Kårlök	⊙	5	SB April	1 B	7 Maj
— Broccoli	⊙	4	SB April	1 B	6 Maj
— Rosenkål	⊙	5	SB April	1 B	6 Maj
Lök, vit	⊙	3	S Maj	1 NH	8
— Runk	⊙	1	SB April	1 B	6
Lök-rötter	⊙	4	SB April	1 B	5 Juni
Lök-rötter (Lithyris)	⊙	5	S Maj	1 L	8
Lavendel	⊙	2	S Hösten	1 NH	1 Juni
Maj-rötter	⊙	1	S Maj	1 NH	6
Maj	⊙	4	S Maj	1 N	8

Växternas vanlighet helt eller delvis	Första ge- mängd på ett ålder år	Slutgripes och släp- pades på ett eller flera	Slutgripes och släp- pades på ett eller flera	Tiden för den ge- mängd på ett eller flera	Slutgripes och släp- pades på ett eller flera
Mjörs	⊙	2	SB April	1 B	7 Juni
Mel	⊙	6	SB Fek.	1 B	6 April
Mö	⊙	2	S Maj	1 NH	7
Mö på lök	⊙	4	SB Mars	1 B	9
— på lök	⊙	4	S Maj	1 NH	12
Palm	⊙	2	S Maj	1 NH	12
Pasta	⊙	3	S Maj	1 NH	8
Pasta	⊙	3	S Maj	1 NH	12
Pasta	⊙	2	S Maj	1 NH	9
Pasta	⊙	2	S Maj	1 NH	4
Pasta	⊙	3	S Maj	1 N	7
Pasta	⊙	2	SB April	1 B	9 Juni
— Vinter	⊙	3	SB April	1 B	8 Juni
Rosen	⊙	2	SB April	1 B	4 Juni
Rosen	⊙	3	S Juli	1 NH	4
Rosen	⊙	5	S Maj	1 NH	4 Juni
Rosen	⊙	3	S Maj	1 B	10
Rosen	⊙	3	S Maj	1 N	8
Rosen	⊙	5	SB Mars	1 B	5
Rosen	⊙	5	S Maj	1 N	5
Rosen	⊙	4	SB April	1 B	10 Juni
Rosen	⊙	4	SB April	1 B	5
Rosen	⊙	3	S Maj	1 NH	5
Rosen	⊙	3	S Maj	1 NH	6
Rosen	⊙	5	S Maj	2 L	7
Rosen	⊙	3	SB April	1 B	6
Rosen	⊙	3	SB Mars	1 B	12 Juni
Rosen	⊙	3	SB April	1 B	14 Juni
Rosen	⊙	2	S Maj	1 B	7
Rosen	⊙	4	S Maj	1 NH	6
Rosen	⊙	5	S Maj	2 L	7
Rosen	⊙	2	SB April	1 B	8 Juni
Rosen	⊙	2	SB April	1 B	8 Juni
Rosen	⊙	4	SB April	1 B	7
Rosen	⊙	3	S Oktober	1 L	1
Rosen	⊙	3	S Maj	1 NH	6 Juli

Tiderna för de olika växterna på följande sätt:
⊙ Eldig (Annon): Växten blödd, all blott ett år.
⊙ Eldig (Annon): — — — i två år.
⊙ Eldig (Annon): — — — i tre år.
⊙ Eldig (Annon): — — — i fyra år.
⊙ Eldig (Annon): — — — i fem år.
⊙ Eldig (Annon): — — — i sex år.
⊙ Eldig (Annon): — — — i sju år.
⊙ Eldig (Annon): — — — i åtta år.
⊙ Eldig (Annon): — — — i nio år.
⊙ Eldig (Annon): — — — i tio år.
⊙ Eldig (Annon): — — — i elva år.
⊙ Eldig (Annon): — — — i tolv år.
⊙ Eldig (Annon): — — — i tretton år.
⊙ Eldig (Annon): — — — i fjortio år.
⊙ Eldig (Annon): — — — i femtio år.
⊙ Eldig (Annon): — — — i sextio år.
⊙ Eldig (Annon): — — — i sjuttio år.
⊙ Eldig (Annon): — — — i åttio år.
⊙ Eldig (Annon): — — — i nittio år.
⊙ Eldig (Annon): — — — i hundra år.

1 tum = 24,77 mm ~ 2,5 cm

Bilaga 4

Utdrag ur Trädgårdsmästare C. L. Siemers frölista 1841

Pris-Förteckning på friska, rena och till mogna Trädgårdfrön, som finnas till-såla hos Trädgårdsmästaren C. L. Siemers.
Westervälgatan N:o 301 i Lund 1841.

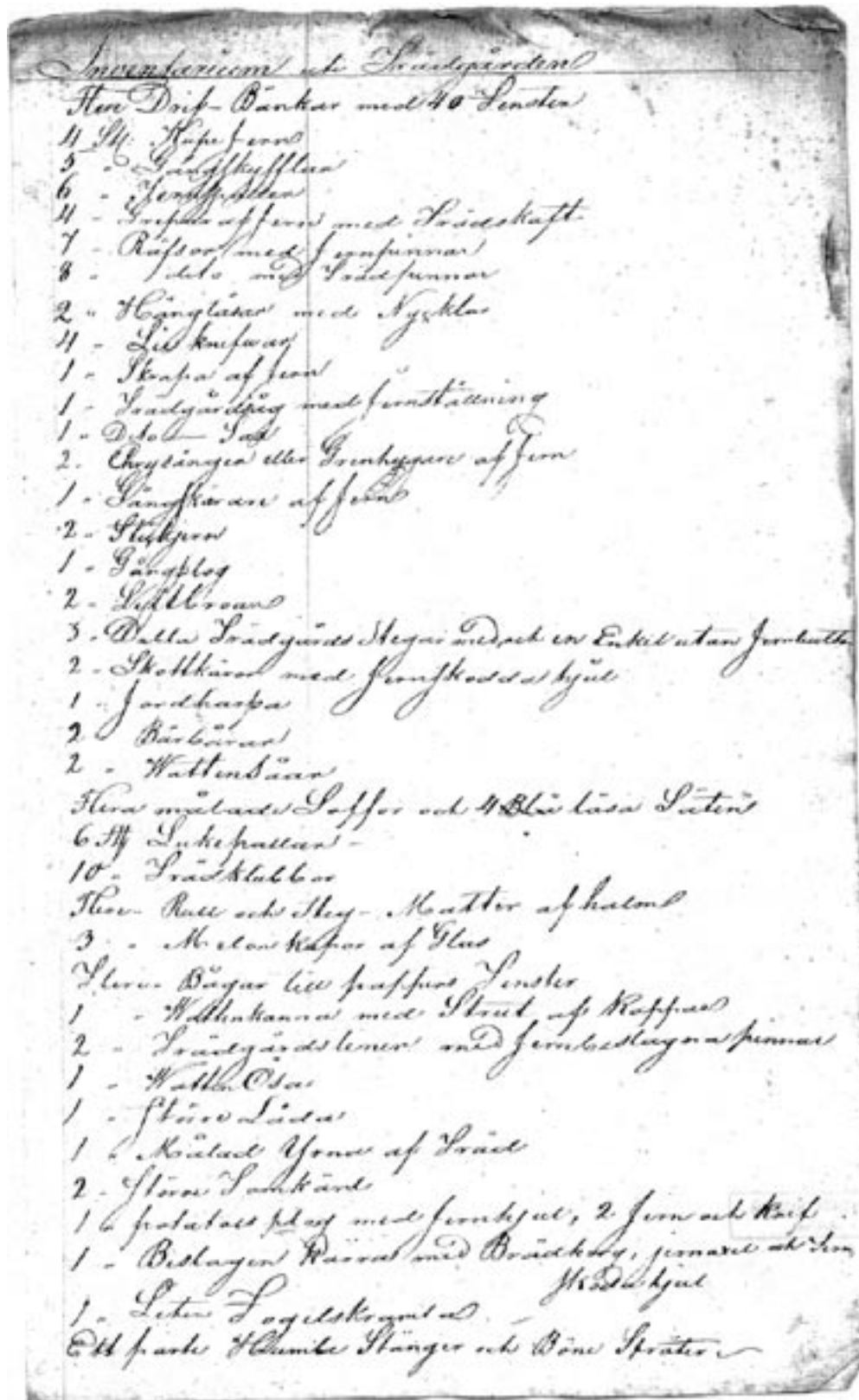
KRYDDFRÖN (i Lod.)	Rgöd af f.	KRYDDFRÖN (i Lod.)	Rgöd af f.	KRYDDFRÖN (i Lod.)	Rgöd af f.	KRYDDFRÖN (i Lod.)	Rgöd af f.
Coriander	2	Rosen eller Spenackel	8	do Franska do	6	Senare höga Sabel-Secker	
Dill	3	Spenackel eller Sockerstopp	18	do ljusgula do	4	3 alnar	24
Kyodell eller Sahr	6	Grön lig kruk	3	do hvita Engelska do	4	b. Spök-Ärtor	
Lavendel	12	Heun do do	4	Palsternackor	4	Tidiga Bäckhopps $\frac{1}{2}$ aln	28
Melissa	20	Grön stor foder	3	Rödbrätor	4	Tidiga Maj-Ärtor $\frac{1}{2}$ aln	24
Perilla (stiftbladig)	4	Heun do do	4	Gula brätor (hvit Secker)	3	Aldershöga de halft. Maj-Ärtor eller Wettstein-mer $\frac{1}{2}$ aln	28
— (kruksbladig)	6	Väderskål eller Plumsage	18	Soramerötter	4	Nyssa svarprickiga 2 alnar	24
Salvia	6					halft. Mäng $\frac{1}{2}$ aln	24
Senap (tunn)	3	HARBE- & ROSEVEFRÖN (i Lod.)		LÖKFRÖN (i Lod.)		Gröna Engelska $\frac{1}{2}$ aln	24
Senap (gul)	3	Kålshäber olvan jord	8	Hvit Holl. Lök ell. Sydhök	20	höga Engelska Mäng 3 al.	32
Sellerie	6	*Kålrötter	6	Röd do do	18	do do Imperiel 3—4 alnar	32
Thymian	12	Tid. Maj-Rofver	4	Charlottin eller Piplek	12	do Tidig Norgareille Knight's-Marrow 3—4 alnar	32
Upp	4	*Runda Åker- eller Hön-Rofver	6	RÄDISER & RÄTTIKOR (i Lod.)		do Holl. grå 3 alnar	24
BLADORTER (i Lod.)		*Svedje-Rofver	6	Hvita runda Rädie	6	do Holl. grå Capuciner 3 alnar	24
Patensia	4	*Runda hvita Turnips (White Globe Turnip)	6	Beveröda do do	6	do Engelska hvita do do	24
Patensia	12	*Runda gula Turnips (Dane's Hybrid)	6	Länga röda Glas-Rädie	6	STÄNG-BÖNOR (i Skåp.)	
Speum	2	*Länga gula Turnips (Altringham Turnip)	6	Svarta Rättiker	6	Stora Svärd-Skäggböner	2
Syra (Spansk)	6	*Rutabaga eller Svensk Turnips (Purple top Swedish)	6			Peri-Stängböner	16
Tobak	8	*Röda Runkel-Rofver	6	KÄRNOR (i Lod.)		Rödblenstr. eller Rosenböner	24
SALATFRÖN (i Lod.)				Stång-Gurkor (hvita)	20	KRYP-BÖNOR (i Skåp.)	
Kress (Svensk)	2			Stång-Gurkor (gröna)	18	Hvita Peri-Kryp-böner	12
— (Indiansk)	8			Ordinära do	16	do Svärd do do	12
Tidig gul Stenköp	12			Ordinär do	16	Narrawe ell. vädströmde	32
— grön do	12			Carduus	18	Svarta krypböner att drifva	32
— Engelsk Klengelt	12			Ärtböcker	24	Benna Ärtor	24
Sen gul Berliner	12					Hvita Princess-Böner	1
— Holländsk	12			KAFFE-SURROGATER (i Lod.)		WALSNA BÖNOR (i Skåp.)	
— Prahl	12			Astragalus boeticus	4	Wilhelmshurger	16
Sor Megal	12			Cicharia	6	Ordinär	12
Lactuca	8						
Vinter-Erdvigen	8						
KÅLFRÖN (i Lod.)							
Blomkål	24						
Grön Wirsing	16						
Gul Savoy	16						
Röd Holländsk Halfvaskål	16						
Hvit Halfvaskål	6						

CHRISTIANSTAD. Tryckt hos Schmidt & Comp. 1841.

Bilaga 5

Inventarielista

Bilaga 5

Inventarielista

Inventarium uti Trägård

Flere Drif-Bänkar med 40 Fenster

4 st	Kupejern
5	Gångskyfflar
6	Jernspader
4	Grepar af jern med Trädskaft
7	Räfsor med Jernpinnar
8	dito med Trädpinnar
2	Hänglåsar med Nycklar
3	Lie knifvar
1	Skrapa af Jern
1	Trädgårdsåg med jernställning
1	Dito Sax
2	Chrysänger eller Grenhuggare af Jern
1	Gångkörare af Jern
2	Stickjern
1	Gångplog
2	Lyftbroar
3	Dubbla Trädgårds Stegar med, och en Enkel utan Jernbultar
3	Skottkärar med Jernskoddahjul
1	Jordharpa
2	Bärbårar
3	Wattensåar

Flera målade Soffor och 4 lösa Säten

6 st	Lukepallar
9	Trädklubbor

Flera Rull och Steg- Mattor af halm

3	Melon kupor af Glas
---	---------------------

Flera Bågar till pappers Fenster

1 st	Wattenkanna med Strut af Koppar
3	Trädgårdslinor med Jernbesalgnapinnar
1	Watten Ösa
1	Större Låda
1	Målad Urna af Träd
2	Större Tomkär
1	potatoesplog med jernhjul, 2 jern och knif
1	Beslagen kärre med Brädkorg, jernaxel och jernskodda hjul
1	Liten Fogelskramla

Ett parti Humle Stänger och Böne Störrar

Bilaga 6

Borgenshandling

Jen fælgende af Trædgårdsmesteren Thorkil Engel
Held i Contract af den 14de August 1831 om at
Borgmesteren H. J. Christensen om at vende og sæl-
jende af Højboe færd Trædgård ingangse færdindfø-
jende for atlaggandis eller betalingen af atligis ser-
rende stitungen som af Højboe færdmesteren nu mere
betalt og færd fra 666 Rdl. 22 S. 12 S. i Højboe færd
færdig Rdl. 450/100 nimmis mynt, færdig jeg færd
eller at færd fra den 25de næstkommande Mars i færd
Lørges færdig for egen færd færdig i færd færd
at færdig, så lange at vende at vende Contract af
Trædgårdsmesteren Engelboken begynde at færd af
Højboe færd færdig at færdig. Lørges den 24^{de}
februar 1832. mens mens færd
i færdig
Højboe færdig færdig
H. J. Christensen
i Højboe færdig
Højboe færdig færdig
Højboe færdig færdig

Bilaga 6

Borgenshandling

För fullgörandet af Trädgårdsmästaren Håkan Engelholms i contractet af den 12te augusti 1834 med herr Borgmästaren H J Christerson om arrende och nöttjande af Skärfva stora Trädgård ingågne förbindelser samt för erläggande eller betalning af årliga arrende skillingen son af Herr Borgmästaren nu mera blifvit nedsatt från 666 Riksdaler 32 Skillingar Riksdaler till Fyrahundradefemtio Riksalder/ 450/Riksdaler nämde mynt, träder jag hädaneftir eller från den 25te nästkommande Mars i full borgen såsom för egen skuld försäkras till full kraft och verkan, så länge nämde arrendecontract af Trädgårdsmästaren Engelholm begagnas och icke af honom till upphörande uppsäger. Leråkra de 24de februari 1837.

Måns Månsson
i Leråkra

Härvid närvarande vittnen

Länsman	Carl Carlsfors
	Bonde i Björketorp